
A segunda serie de *Como falan os brañegos* de Antonio Noriega Varela

ARMANDO REQUEIJO

Nos anos trinta o poeta Antonio Noriega Varela publicaba no coñecido xornal mindoniense *Vallibria* varias entregas do que ía se-la segunda serie de *Como falan os brañegos*, do que a editorial Nós¹ publicara xa a primeira parte en 1928. Desta segunda serie só aparecerían dúas entregas, a primeira das cales incluíuse no sexto número do semanario, correspondente ó 6 de abril de 1930. Neste número aparecía a indicación final "St^a Mª Madanéla d'a Graña de Villarente, 28-3-1930" baixo a firma de Noriega, quen figuraba como "colector". A segunda entrega vería a luz no número dezasete do 22 de xuño do mesmo ano e tamén aquí aparecería o poeta como colector xunto coa localización citada, pero esta vez sen data.

Por desgracia a serie quedou truncada e correu distinta sorte cá primeira; xa que, despois da guerra, nunca aparecería en volume. Precisamente este feito foi o que motivou o seu descoñecemento xeneralizado que chega ata os nosos días².

Nestas recompilacións Noriega recolle voces, modismos, xiros, refráns, adiviñas, frases feitas, cantigas, ditos populares, etc., da xente das montañas de Mondoñedo e Abadín, de falares moi ricos en expresións deste tipo. Algunhas desas expresións aínda perviven hoxe, se ben a maioría só teñen vixencia entre as persoas de máis idade. Precisamente aí radica a importancia lexicolóxica destas entregas: por unha banda, amósannos designacións en "vías de extinción" e, por outra, son un fiel reflexo da fala viva de parte dos habitantes desta zona.

Quizabes hoxe, logo dos traballos xa clásicos de Carballo Calero ou Otero Pedrayo³ e os máis recentes, que non menores, de Claudio Ro-

¹ Antonio Noriega Varela, *Como falan os brañegos*, Serie I, Locucións, frases, modos adverbiais, unha lería pr'os rapaciños, refráns, cantares i-adiviñanzas. Mais de mil exempros, A Coruña, "Nós" Publicacións galegas e imprenta, 1928.

² Só dos estudiosos, que nós saibamos, fan referencia -de pasada- á existencia destas entregas: X. Ramón Freixeiro Mato, *A cara oculta de Noriega Varela*, Santiago de Compostela, Laiovento, 1992, p. 111, e o profesor Xesús Alonso Montero na súa edición da poesía de Manuel Leiras Pulpeiro, *Obras completas*, ed. a cargo de X. Alonso Montero, Santiago de Compostela, Sálvora, 1983, p. 156.

³ Referímonos fundamentalmente a dous traballos: Ricardo Carballo Calero, *Historia da literatura galega contemporánea*, Vigo, Galaxia, 1981, pp. 522-548; Ramón

dríguez Fer ou X. Ramón Freixeiro Mato⁴ entre outros, esteamos en condicións óptimas para achegarnos máis profundamente á personalidade e a poesía de Noriega Varela. Sen embargo, a súa faceta de recompilador da fala viva, de lexicógrafo aínda está a reclamar un estudio serio, como o demostra o feito de que non haxa ningunha edición recente da primeira serie de *Como falan os brañegos*. Esperemos que o tempo mude as cousas. Entrementres contentémonos cunha pequena mostra -a punta do iceberg- do labor lexicográfico desenvolto polo mindoniense.

Otero Pedrayo, "Antonio Noriega Varela", in *O libro dos amigos*, Buenos Aires, Ediciones Galicia del Centro Gallego de Buenos Aires, 1953, pp. 45-50.

⁴ Do primeiro salientan dous traballos, principalmente: "A poesía de Noriega Varela na guerra civil", *Diario 16*, Vigo, 11-X-1990, pero sobre todo as páxinas que dedica ó mindoniense en *A literatura galega durante a guerra civil 1936-1939*, Tese de doutoramento (iné dita), Universidade de Santiago de Compostela, Facultade de Filoloxía, 1991. Do segundo -ben seguro hoxe o maior especialista en Noriega- véxase especialmente a obra xa citada.

PROSA

COMO FALAN OS BRAÑEGOS

(d'a 2ª série)

CIRCUNLOCUCIOS

ultra modum familiares

- A ferrusca:** La navaja.
A neniña d'os cinco ollos: La palmeta.
A anguila d'o monte: La vara de castigar.
A manta d'o probe: El sol.
A cara de Cristus: El abecedario.
A d'o dengue: La bota.
A regañada: El hambre.
A prima, a d'un hora ou o fondo d'a hucha: El traje de mayor lujo.
A grá d'o corvo: El cornezuelo.
A herba d'o cego: La ortiga.
A centella d'os salgueiros: El cestero.
A arquiña d'o rey: La inclusa.
A cerdeiriña d'as ánimas: La vilmente entregada al vicio de la lascivia.
A carránca: El as de espadas.
A besta: El caballo.
A larapeta: La sota.
O d'arriba ou o Deán d'arriba: El Autor de nuestra vida y de todas las cosas.
O do pucho gallado: El señor obispo.
O larán: El sepulturero.
O godallo, o miñado, o rasca-bólsas ou o saca-mántas: El agente ejecutor.
O d'a púcha: El alguacil.
O corre cás: Guarda de la catedral.
O mont'as todas: El hijo primogénito.
O zárra-boqueiros, o zárra-portelos ou o saltaparaños: O derradeiro filliño.
O tanguero: Lubrica atque versatilis statua.
O d'os colmeiros mayores ou o pantanexo: El diablo.
O chamón: El lazarrillo.
O dentelán ou o d'a lá miuda: El lobo.
O rócho: El cementerio.
O cuarto d'os ratos: El calabozo.
O demo d'as foulas: El automóvil.
O demo d'a vila: Cierta procurador que "floreció" en la ciudad de San Rosendo (Vallibria).
O sol d'os sapos: La luna.
O pan d'o demo, o pan d'a cobra ou o sombreiro d'o sapo: Hongos.
Pedro tosco: El sueño.
Mil-mañas: El raposo.
Lourenzo: El sol.
Dente longo ou Lifonso: El lobo.
San Juan de la Encina: La vara de castigar.

O rosquilleiro: El as de oros.
O copeto: El as de copas.
O rabo d'a ovella: El as de bastos.
O colga-candiles ou **o argadélo:** El as de espadas.
O monarca: El rey.
O que apreta o rabo as égoas: El caballo.
O trélo: Un tres.
O arránca-bisagras: Un dos.
Un garafélo, un trunfálo ou **un bisbálo:** Un trunfiño cativo.
Os d'a culpa: Chicharrones (os roxós).
Os martélos: ¡Los jamones!...
Os d'o pucho atravesado: La guardia civil.
A roca furada: La escopeta.
As d'os zagalíxos, as d'as cilindrádas ou **as rasca sabélas e periquitélas:** Las señoritingas.
Os de botón de buxo: Los de Montouto.
As d'o cabaliño: Las de Masma.
Os púchos: Los de Baroncelle.
Os mantequeiros: Los de Puentes.
Os raposos: Los de Guizán.
Cunqueiros: Los de Goá.
Bergueiros: Los de Xestoso.
Pexéiros: Los de Outeiro.
Os d'o larpallo: Los de Muimenta.
Os d'a neveira: Los de Labrada.
Furélos: Los de Roás.
Fúnos: Los de Prevesos.
Pandeiros, nebras ou **os anebrados:** Los de Estelo.
Os d'a Paula: Los hijos de Mondoñedo.
Y os d'a coca ou **os d'o paxariño:** Los naturales de Villanueva de Lorenzana.
(*Vallibria*, nº 6, 6-IV-1930)

COMO FALAN OS BRAÑEGOS
(2ª SERIE)
SABEDORIA POPULAR

As cabras de Bocélo, todas son d'un pelo.
O que da parte, tócalle menos.
Porque morra unha vella, non todas han de ser pestilencias.

De Santos e Nadal, ben chover, ben nevar.
Cada probe, enterra o seu pai como pode.

Santa Lilaíla
paréu por un dedo,
será verdade,
pero eu no no creyo.

Vento soláo, auga na mao.
Vai e ven, y-ô teu t'aten.
Xeada no lobo, neve hastr'o xónllo.
Desde que os toxos fan orellas, non se busca-nas ovellas.
O que non pode, c'os dentes acóde.
Cando hay morte, non hay boa sorte.
As cuñas, dán conta d'as zocas.
Auga que corre, non mata ô home.
C'unha filla, non se fan dous xénros.
O que vai a boda, leve que coma.
A aldea, Dió-la dea.
Donde viven cen, vive tú tamén.
Por mal que che vá, vive na cibdá.
Mal anda o paxariño, qu'anda nas maus d'o meniño.
A vella que proba os grélos, chupa os dedos.
O que ten eiva, sempre lle reina.
O que vé Ancares, vé tódo-los lugares.
O que pón seu xugo a concello, unhos lle din qu'é branco, y-outros qu'é negro.
O que fiáche, en marzo non curáche.
Fillos criados, traballos dobrados.
O día que non se pasa o charco, gánase o carto.
A cadela trigosa, pare os fillos cegos.
O que tén home, ten nome.
Señan xudeus, e señan d'os meus.
Ela na cama, y-eu na xeada.
Muller parida, carreir'abaixo, carreir'arriba.
A boa masa, desvía a brasa.
Entrecóstos e soás, honra de mesa e proveito de cás.
Vaca de Ponferrada, moito ubre e pouca canada.
Baila o can pó-lo pan.
¿Xea? Mal pó-la arcéa.
Tú, que non podes, lévame ás costas.
Val máis un de nabo (un queixo), que catro de mayo.
Queixo, pesado; pan, liviano.

Xaneiro berceiro, nin meda nin palleiro.
 Quen non ten pan ¿pra que quêr can?
 Conde e condado, e cebada pr'o rabo.
 N'asines carta que non leas, nin bebas auga que non vexas.
 En terra allea, hastr'as vacas turran ôs bois.
 Quen ten tres e gasta catro, escusa de saco.
 Nin boda sin canto, nin morte sin pranto.
 Costa abaixo tódo-los santos axudan.
 Brañego paxariñeiro, nunca bó rendedeiro.
 Roma e Pavia, non se fixeron n'un día.
 Morr'a Marta, e morra farta.
 Un ollo no prato, y-outro no gato.
 Pó-lo San Martiño, proba o teu viño.
 Pó-lo San Martiño, mata o teu porquiño.
 Anden todas, dix'o cordeiro.
 Ano de xeadas, ano de fornadas.
 Hónrame na casa, qu'eu t'honraréi na praza. (Dixo a roupa, cando falou).
 Pan e viño, andan camiño.
 Si quês chegar a rico, met'a leña pó-lo bico.
 O que ten gando, non desexa mal ano.
 Quen ben ten, e mal escolle, por mal que lle veña, non s'anoxe.
 Sementa no polvo, collerás colmo; sementa na lama, non collerás nada.
 Mal o vin, log'o conocín.
 O amor, y-a morte, vencen ô mais forte.
 Ano d'ovellas, ano d'abellas.
 Marzo, marzán,
 pó-la mañá cara de can,
 âs doce ronca a abella,
 y-â noite morre a ovella.
 Dond'hay coroa, fêrv'a ola.
 Na casa d'o abade, comede e levade.

(Vallibria, nº 17, 22-VI-1930)